

Redaktionellt...

Ofta ser förespråkare för hållbar utveckling den onda fienden i finansbranschen. Målet om ohämmad tillväxt och kaotiska marknadskrafter resulterar i en kortsiktig exploatering av dagens och framtidens naturresursbas och förstörd miljö. Därmed har man på ett enkelt sätt förklarat dagens elände. Kanske har du redan nu nickat flera gånger. Jag vill dock hävda att åtminstone naturvårdsarbetet har en del att lära från finansvärlden.

Dagens naturvård karakteriseras i högsta grad av mycket kunnande, begränsat görande och ingen uppföljning. Enligt en studie av naturvärden i fem olika grönområden i Stockholms län, saknar samtliga fungerande program för övervakning och uppföljning. Inom naturvärden behöver man med andra ord inte redovisa

"Inför kvartalsrapporter inom naturvärden!"

utfallet av åtgärderna. Man behöver inte berätta för någon om skötselns leder till att målen uppfylls eller inte. Enorm resurser, såväl ekonomiska och sociala som ekologiska, riskerar därför att försvinna i ett diffust svart hål, bevarande av den biologiska mångfalden. Det är enligt min mening lika viktigt att följa upp verksamheten som att planera och genomföra den, det vet åtminstone varenda företagsledare.

Framförallt i städerna är interaktionerna i ekosystemen, som även omfattar själva staden och dess invånare, extremt komplexa. Det för med sig många oväntade förändringar och stor osäkerhet. I en sådan miljö är det avgörande för naturvärden att den ständigt övervakas och förnyas och snabbt kan reagera på förändringar. Kanske vore det inte så dumt med kvartalsrapporter inom naturvärden? En naturvård som prövar sig fram helt enkelt. Den konventionella, rigida

naturvärden kanske passar i våra Nationalparker men är nog inte att föredra i städerna.

Sara Borgström, CTM, sarab@ecology.su.se

Så går det till att ändra på våra miljövanor

Tankeväckare, bra alternativ, resultat och beröm behövs om vi ska ändra på våra miljövanor, säger miljöpsykologen.

sid 4

Kan odling av jätteräkor någonsin bli hållbar?

Nya hedersdoktorn vid Stockholms universitet, Jurgenne Primavera, forskar efter svaret.

sid 2

Din insats för miljön kan göra enorm skillnad

Det är inte kort! Det går att göra något åt miljöproblemen. Och din insats som individ kan göra en enorm skillnad.

sid 4

Ekologiska bananer fortfarande det enda rätta

Vi svenskar är världsmästare i banan-konsumtion bland de länder som inte själva odlar bananer. Tyvärr medför vår konsumtion en rad negativa miljö- och hälsoeffekter i produktionsländerna. Den konventionella bananodlingen har förbättrats men ekologiska bananer är fortfarande det enda rätta för den som vill skona människor och miljö.

Naturskyddsföreningens (SNF) nya granskning av bananodling i Costa Rica visar att det skett en del förbättringar i den konventionella odlingen jämfört med för tio år sedan. Bättre utbildning och skydd för de arbetare som utsätts för bekämpningsmedel är två exempel. Dessutom samlar man idag upp de blå giftindränkta plastpåsarna som sätts runt alla bananstockar. Och häckar och gröna korridorer planteras allt oftare som skydd längst plantagerna. SNF konstaterar dock att "det [är] uppenbart att arbetet med att förbättra produktionen började från en mycket låg nivå, och det finns fortfarande stora brister".

Det värsta är att den totala mängden bekämpningsmedel som används inte tycks minska. Gifterna förs vidare till floderna och grundvattnet och till slut ut i havet. Många bananarbetare arbetar fortfarande utan skyddsutrustning och riskerar att drabbas av cancer, hudproblem och sterilitet. På grund av överproduktion av bananer i världen har priserna på världsmarknaden gått ned. Det har fått återverkningar på bananindustrin i stort och speciellt på plantagearbetarnas löner. Enligt den oberoende organisationen Bananalink går mellan 35-40 % av det konsumenterna betalar till livsmedelsaffärerna medan endast 1 % går till plantagearbetarnas löner. Dessutom hävdar många bedömare att prispressen drabbat de odlare som riktat in sig på den mer kostsamma produktionen av rättvise- och miljömärkta bananer.

Enfaldig gul böj

Vi vill ha våra bananer gula utan fläckar och med en klädsam böj. Men den för oss så klassiska "guleböjen" är bara en av många olika sorters bananer. Det finns hundratals olika sorters bananer i världen (180 till 300 är vanliga uppskattningar). Många är små och knubbiga, och de kan vara röda, vita eller till och med häriga. Trots det är de konventionellt och ekologiskt

Besprutning av bananodling. Foto: Nick Shaw, Banana Link

odlade bananer som säljs i Sverige i stort sett alla av samma sort, Cavendish. Cavendish har tagit över i stora delar av tropikerna, främst för att den ger hög avkastning, är snabbväxande och faller den internationella marknaden i smaken.

De bananer som vi äter är kulturformer som kommit till genom en korsning av två vilda arter. De har som bekant inga kärnor och är alltså sterila. Det innebär också att de inte kan korsas på nytt för att få fram nya banansorter som klarar t ex den fruktade svampsjukdomen "Black Sigatoka". Den förekommer på de flesta platser där bananer odlas kommersiellt och minskar där skördarna med 50 % eller mer om den bryter ut på allvar. Bristen på mångfald leder alltså till att odlingarna är mycket känsliga för angrepp och därför används stora mängder bekämpningsmedel.

Men varför kan inte de stora företagen använda andra sorter? På den frågan svarar Chiquitas George Jaksch att det pågår en del provodling, men att det ännu inte kommit fram något som fungerar bra. Låter lite som när kylskåpstillsverkarna sa att det skulle vara omöjligt att göra kylskåp utan freoner. Men på mindre än ett halvår lyckades Greenpeace tillsammans med ett tyskt företag tillverka ett kylskåp utan freon. Idag tillverkas alla kylskåp i Sverige utan freoner.

George Jaksch, som är Chiquita Internationals ansvarige för miljö och socialt ansvar, var nyligen i Stockholm och deltog i en paneldebatt. Han gjorde sitt bästa för att tvätta bort Chiquitas stämpel som miljöbov: "Om vi skulle kunna ställa om odlingen så att allt blev ekologiskt skulle det vara toppen. Inget är mer viktigt".

/Fredrik Moberg

Veta mer?

<http://www.snf.se/verksamhet/internationellt/bananer.htm>

Innehåll, EcoSensus, Nr 5, 2004

Ekologiska bananer fortfarande det enda rätta, s 1.

Går det att odla jätteräkor miljövänligare? s 2.

Ordet: "Miljö", s 2.

Nyhetsvepet, s 3.

Miljömyten: "Det spelar ingen roll vad Lilla Jag gör", s 4.

Så ändrar du dina miljövanor, s 4.

Kan de tropiska jätteräkorna odlas på ett miljövänligt sätt?

Det har sagts mycket negativt om dem. Odlingarna av de storvuxna räkorna i tropikerna och deras effekt på människor och miljö. Men vad gör man egentligen åt problemen på plats? Vi gick och lyssnade på den nya hedersdoktorn vid Stockholms Universitet, Jurgenne Primavera från Filippinerna. Hon är expert på mangroveskogarnas ekologi och de hot de utsätts för från räkodlingar.

Dr. Primavera

Den 24 september utsågs Jurgenne Primavera till hedersdoktor vid Stockholms universitet. Många gläds åt att en kvinna från ett fattigt land i Syd utnämns till hedersdoktor. Tillsammans med forskare från Stockholms universitet har hon visat att konventionella räkodlingar ger upphov till en rad negativa ekologiska, ekonomiska och sociala konsekvenser. Hon har också visat att mangroven har ett enormt indirekt ekonomiskt värde som ett nyckelområde för rekrytering och uppväxt av en rad kommersiellt intressanta fiskarter och räkyngel.

Det rosa guldets blev till sand

I Sverige har konsumtionen av jätteräkor ökat med flera hundra procent de senaste fem åren. En lyxvara håller på att bli vardagsmat. Samtidigt har mer än hälften av mangroveskogarna i världen försvunnit och räkodlingar är en av de främsta orsakerna. Mangroven säljs ofta billigt och träden huggs ned för att bygga stora dammar där jätteräkorna odlas. Man fångar dessutom vilda yngel till odlingarna och får stora bifångster av småfisk, som inte används. Efter några år måste en räkodling i regel överges och flyttas och då lämnar de efter sig obrukbara jordar som inte längre kan försörja lokalbefolkningen. Försök att återplantera skogen har ibland lyckats, men ofta är det svårt att få tillbaka samma typ av vegetation och djurliv som fanns innan skogen högs ned. Dessutom kan det finnas stora mängder kemikalier kvar i jorden. En hel generation har mist sin viktigaste inkomstkälla.

Forskning efter hållbara lösningar

De senaste åren har Jurgenne Primavera forskat kring alternativ till de miljöstörande räkodlingarna, bl a så kallade integrerade odlingar. Det innebär att t ex räkor, fisk, krabbor och mangrove samodlas istället för att man hugger ned skogen och bara odlar en enda art. De integrerade odlingarna

Mangroveskogen skyddar kusten från erosion och översvämningar och är viktig för fiskar, räkor, krabbor och många andra djur. Foto: Nils Kautsky.

kan ge både utkomster i form av fisk, räkor och krabbor samtidigt som mangroveskogen fortsätter att producera viktiga ekosystemtjänster (t ex erosions- och översvämningsskydd).

Den här typen av mangrovevänligare odling har funnits i hundratals år i t ex Indonesien och Hong Kong. De integrerade odlingarna är dessutom mer hållbara ur en social och ekonomisk synvinkel eftersom de oftast ägs av lokalbefolkningen och ger fler arbetstillfällen än de intensiva mekaniserade odlingarna. Odling av flera olika arter fungerar också som en försäkring mot olika störningar och fluktuerande marknadspriser.

En nackdel med de lågintensiva odlingarna är att det behövs stora odlingsytor för att tillgodose efterfrågan på den internationella marknaden för jätteräkor. Flera miljöorganisationer menar därför att det är bäst att bojkotta jätteräkorna oavsett hur de odlats.

När Primavera var i Stockholm pekade hon också på det ansvar som biståndsorgan i rika länder har. De måste sluta ge stöd till de odlingar som inte tar sitt miljömässiga och sociala ansvar.

/Miriam Huitric & Fredrik Moberg

Vill du veta mer?

<http://www.albaeco.com/htm/artiklar/webbart/rakodling.htm>

<http://www.albaeco.com/ecosensus/ecosensus2-03.pdf>

<http://www.snf.se/verksamhet/internationellt/jatterakor.htm>

Ordet: Miljö

Miljö är ett ord som nästan har lika många betydelser som personer som använder sig av det. För någon handlar det om gröna skogar, friska hav och orörda älvar, medan det för andra kanske mest är ett krav från konsumenterna. För många representerar det ett dåligt samvete och tankarna går lätt till djungeln av kärl under diskbänken där papper, kartong, metall, plast, m.m. ska sorteras. Ordet har helt enkelt blivit ganska utslitet och ger ofta bedrägliga associationer. Det får stå som prefix till tråkigheter som kris, bov, hot, gift och katastrof.

Samtidigt används ju miljö i många positiva sammanhang, t ex som ett säljargument och kopplat till en produkt eller ett produktnamn. Men vad kan egentligen kallas för miljövänligt? Här råder också oklarheter. Marknadsdomstolen har slagit fast att miljövänlig i strikt mening bara kan betyda något som förbättrar eller åtminstone inte skadar miljön. Det är därför vilseledande att använda benämningen miljövänlig om t ex bensindrivna bilar, som oavsett hur miljöanpassade de är medför en relativt stor belastning för miljön.

Själv ordet miljö kommer av det franska 'milieu', som betyder omgivning, särskilt den omgivning som påverkar växters, djurs, människors och samhällens utveckling. Miljön är alltså luften,

vattnet och marken som vi delar med allt levande. Och det handlar inte bara om naturen i sig utan även om människans påverkan på och beroende av naturen.

Hållbar utveckling istället?

Idag ersätts ordet miljö allt oftare av begreppet hållbar utveckling. Det är en tydlig signal om att det inte längre handlar enbart om att lösa traditionella miljöfrågor, att minska utsläpp och rädda utrotningshotade arter, utan om samspelet mellan ekologiska, sociala (etiska) och ekonomiska aspekter.

På så sätt håller synen på miljöfrågor att förändras. Det handlar inte längre lika mycket om att rädda naturen från människan utan att värna miljön för människans egen skull.

Den miljömässiga delen av hållbar utveckling handlar i det perspektivet om att upprätthålla livskraftiga ekosystem som kan säkerställa social och ekonomisk utveckling på lång sikt. Allt mer fokus läggs på miljömöjligheter istället för hot och problem. Men vad ska vi kalla miljövännerna nu då? Hållbarutvecklingsivrare?

/Fredrik Moberg

Glädjande fredspris ger utvidgat säkerhetsbegrepp

Kenyas vice miljöminister, Wangari Maathai, vann som bekant Nobels fredspris. Det är glädjande på minst två sätt: 1) Hon är den första afrikanska kvinnan som vinner priset. 2) Hon vann det för sina insatser för miljön. Maathai grundade The Green Belt Movement som har planterat 30 miljoner träd runt om i Afrika. Träden motverkar erosion, bevarar biologisk mångfald och ger ved, byggnadsmaterial och mat åt kommande generationer. "Ett fredspris skall hedra freden, inte miljön", säger ett fåtal kritiker. De flesta andra verkar dock se det som ännu ett tydligt tecken på att förståelsen växer runt om i världen för de nära sambanden mellan konfliktförebyggande och miljö- och resursaspekter.

<http://www.omvarldsbilder.se/2004/041011.html>

Istället för fredsbevarande styrkor

EU-ministrars blod proppat med miljögifter

Analys av blodet hos 14 EU-ministrar visar att de bär på en cocktail av 55 olika miljögifter (av 103 testade ämnen). Allt från bekämpningsmedel som DDT och PCB till kemikalier från smink, teflonpannor, datorer, och matförpackningar hittades.

Många av gifterna förbjöds för länge sen, men kan alltså fortfarande hittas i både djur och människor. Idag saknas gränsvärden för de flesta av ämnena och kunskapen om hur gifterna samverkar i såväl människor som i ekosystemen är fortfarande mycket liten. Flera av ämnena kan orsaka cancer och allergier och en del anses hormonstörande och kan därmed påverka fortplantningen. WWF som tagit initiativ till testerna menar att resultatet visar hur viktigt det är att EUs nya lagförslag REACH träder i kraft. Lägst antal kemikalier – 33 stycken – spårades i Lena Sommestads blod.

<http://www.wwf.se>

Grodors tillbakagång väcker oro

Uppemot en tredjedel av världens groddjur är utrotningshotade, enligt en ny global forskningsstudie. Det är inte bara synd i sig utan utgör också en tidig varningssignal på att något allvarligt är på väg att hända med världens miljö, säger forskarna bakom studien. Groddjur är nämligen extra känsliga för miljöförändringar eftersom deras permeabla (genomsläppliga) hud gör att de tar upp ämnen lättare än de flesta andra djur. Undersökningen som kallas för The Global Amphibian Assessment visar att minst nio groddjursarter har blivit utrotade sedan 1980. Ytterligare 113 har inte setts i vilt tillstånd på senare år. Fler än 500 forskare från mer än 60 länder har bidragit till den nya rapporten. Fram tills nu är det bara fåglar och däggdjur som kartlagts i en sådan omfattande global studie.

<http://www.enn.com/today.html?id=193>

Ny kritik mot Monsanto's genmajs

Monsantos genetiskt modifierade majs, Mon 863, stöter på allt mer motstånd. En brittisk forskningsrapport som riktar kritik mot företagets egen forskning fick nyligen EU att skjuta på beslutet om att godkänna genmajsen eller inte.

Mon 863 innehåller ett inbyggt växtgift och finns redan i dag på marknaden i USA och Kanada. Sverige var länge för genmajsen i EU, men backade efter att ha tagit del av den nya informationen. Den brittiska rapporten får nu stöd av en rad svenska remissinstanser, som Naturvårdsverket, Gentekniknämnden, Livsmedelsverket och LRF Jordbruksverket, som är ansvarig myndighet i frågan, fortsätter att hålla en stor del av Monsanto's material om genmajsen hemligt.

<http://www.atl.nu/pub/hpsart.hbs?artid=4821465>

Manna-utställningen lever vidare i Örebro

Nu drar Manna vidare. Den 29 oktober återinvigs Manna – en annorlunda utställning om mat – i Örebro. Där kommer den att vara i Stadsträdgården från 30 oktober till 28 november. Under våren talar det mesta för att Manna kommer att fortsätta till Göteborg. I Stockholm pågick utställningen i Orangeriet i Bergjanska trädgården under hela september och hade fler än 4000 besökare. Under utställningen gavs också flera seminarier, bl a om ekologiskt lantbruk, bananodling och hållbar konsumtion. Reaktionerna på utställningen var över lag mycket positiva och flera besökare tyckte att utställningen borde permanentas eller åka på turné. En del efterfrågade mer tydlig information om vad man bör äta och köpa. Andra uppskattade frånvaron av "pekpinnar". Och väldigt många tyckte det var en mycket vacker utställning.

<http://www.mannautstallningen.nu>

Mannautställningen visade bland annat att det går åt 200 liter vatten för att göra en flaska öl. Foto: Eric Langenskiöld

Biologisk mångfald för att minska världssvälten

Biologisk mångfald är en av nyckelfaktorerna för att kunna mätta världens drygt 800 miljoner hungrande. Det sade Jacques Diouf, generaldirektör för FN:s jordbruks- och livsmedelsorgan (FAO) i samband med att FAO firade Världslivsmedelsdagen den 16 oktober. Temat i år var just biologisk mångfald och tryggad livsmedelsförsörjning. Men FAO slår samtidigt larm: deras beräkningar visar att ungefär 75 % av den genetiska variationen hos jordbrukets grödor i världen har gått förlorad det senaste århundradet. Idag står 12 grödor och 14 djurarter för nästan all mat i världen.

<http://www.fao.org/wfd/>

Det är inte kört. Men det behövs fler miljöoptimister med en miljörealistisk grundsyn. Optimister som tar problemen på allvar men samtidigt ser de enorma möjligheter vi som individer har att påverka samhället i en hållbar riktning.

Miljöoptimist får inte bli ett uttryck som bara används för såna som den danske statistikern Bjørn Lomborg och hans föregångare Julian Simon. Deras utvecklingsoptimism hävdar i princip att allting blivit bättre och att alla miljöhot är överdrivna eller icke existerande. Medan dessa miljöskptiker ägnar sig åt sin variant av miljöoptimism verkar många andra drabbas av uppgivenhet. Vad spelar det för roll vad Lilla Jag gör när samhället i stort bara ser till kortsiktig ekonomisk vinning och egentligen struntar i miljön? Men sanningen är att vi kan göra en enorm skillnad. Det är inte för sent att rädda miljön. Det behövs fler miljöoptimister med en miljörealistisk grundsyn. Optimister som tar problemen på allvar men samtidigt ser de enorma möjligheter vi som individer faktiskt har att påverka samhället i en hållbar riktning. Och det behövs. Ungefär hälften av alla skadliga utsläpp till luft och vatten orsakas faktiskt av hushållen.

Plånbokens makt

De senaste decenniernas miljövårdsarbete har inneburit att många industriutsläpp har minskat och att luft och vatten generellt sett har blivit renare i Sverige (se dock Miljömyten nr 2/04). Luftkvaliteten i tätorter är t ex påtagligt förbättrad och havsörnar, sälar och uttrar återhämtar sig i takt med att miljögiftutsläppen minskar. Halterna av marknära ozon sjunker, liksom halterna av svaveldioxid och kvävedioxid.

Många av förbättringarna har visserligen kommit till stånd på grund av politiska beslut om lagar, skatter, avgifter på utsläpp mm, men en stor del av förbättringarna kommer sig av alla individer som utövar sin kollektiva makt med plånboken. Nästan 60 procent av svenskarna har deltagit i en bojkott eller köpt miljömärkta varor. Sverige ligger på så sätt i topp i Europa när det gäller så kallad politisk konsumtion, enligt undersökningar av statsvetare vid

Stockholms universitet.

När den första miljömärkningen av tvättmedel kom år 1990 var det främst några få okända tillverkare som uppfyllde kraven. De hade sammanlagt mindre än en procent av marknaden. Idag är mer än 90 procent av tvättmedlen på den svenska marknaden miljömärkta.

Individens makt i kombination med miljömärkning ledde också till att klorutsläppen från massaindustrin halverades mellan 1990 och 1993 när papperstillverkarna insåg att det var klorfritt papper konsumenterna ville ha. Idag är klorgasblekning i Sverige ett minne blott, men klorer finns kvar i form av kloridoxidblekning.

Tyvär är det fortfarande så att det som är bra för miljön och samhället i stort inte alltid är det bästa för din plånbok. Det är för billigt att förstöra miljön. Förorenaren ska betala heter det ju i teorin, men sällan eller aldrig bär producenterna hela miljökostnaden. Förhoppningsvis blir politikerna i föregångslandet Sverige snart ännu duktigare på att åtgärda de systemfel som gör att många miljömärkta varor är dyrare än sina konventionellt producerade motsvarigheter. Då blir det lättare att bedriva miljöarbete med plånboken.

/Fredrik Moberg

Vill du veta mer?

<http://www.miljo.konsumentverket.se/>

<http://www.snf.se/verksamhet/konsument/hmv.cfm>

Beröm och återkoppling kan få oss att ändra våra miljövanor

Vi borde sopsortera, äta KRAV-märkt och åka mer kommunalt. Men de allra flesta av oss dras med ett ständigt dåligt samvete för att vi inte betar oss som vi vet att vi borde. Varför är det då så svårt att ändra vanor och är inte betoningen på individens ansvar överdriven? Detta var två av huvudfrågorna på ett seminarium som anordnades av Pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet.

Varför gör de inte som vi säger? Det är en historisk fråga inom miljöområdet enligt historikern Lars J. Lundgren.

Som en reaktion på frustrationen infördes "nedifrånperspektivet" som har många tilltalande egenskaper, t.ex. maximal valfrihet för individen. Ett exempel är miljömärkning av produkter.

Det är idag relativt få som kritiserar att så mycket miljöansvar läggs på individen, vi är ju rationella individer. Dagens globala miljöproblem, t.ex. klimatförändringen, kan dock inte lösas med dagens fokus på individen, menade Lars J. Lundgren. Det behövs ett brett ansvarstagande inom alla samhällsled – från individ till regering.

Att bryta vanans makt

Vanans makt är en av de viktiga orsakerna till glappet mellan att veta och att göra när det gäller miljöbeteende. Men hur kan man få folk att ändra vanor? Dagens socialpsykologiska forskning visar att vårt beteende påverkas av en mängd faktorer. Kunskap, individens uppfattning om effekten av beteendet, subjektiva normer, inre

och yttre motivation och vanor är bara några av utmaningarna om man vill få någon att ändra beteende. De strategier som används idag för att ändra folks vanor baseras ofta på antagandet att ny information leder till ändrad attityd och därmed ett nytt beteende och på längre sikt en ny vana. Exemplet på att verkligheten inte fungerar enligt denna linjära princip är många, rökning är bara ett.

Miljöpsykologen Chris von Borgstede hade en mer sammansatt syn på processen till ändrade miljövanor. Först krävs en händelse som tvingar oss att reflektera, menade hon, d.v.s. något som får oss att ställa oss lite vid sidan av vårt sociala sammanhang. Ett exempel kan vara bilder av omfattande fiskdöd på nyheterna. Processen har då bara startat och efter de första miljöarmen krävs information om vilka alternativa beteenden som finns, t.ex. att inte slänga kvicksilver-batterier i soporna.

Ett sista viktigt skede för att vi ska behålla en ny vana är positiv respons i form av resultat och bekräftelse från omgivningen. Denna modell ger en tydlig indikation på att det är informationens innehåll och timing som har betydelse inte kvantiteten. En viktig fråga är därför vem som tar ansvar för att individen får bra information?

/Sara Borgström

Vill du veta mer?

Svensk forskning inom miljöpsykologi:

Göteborgs universitet: <http://www.psy.gu.se/Ruseda/ruseda.htm>

Lunds tekniska högskola: <http://mpe.arkitektur.lth.se/>

Umeå universitet: <http://www.psy.umu.se/forskning/forskningssomraden/Miljopsykologi/Index.html>